

odluka. Najnoviji primjer učinka povjerenja na ekonomiju je ponašanje investitora u uvjetima globalne financijske krize kada su oni imali vrlo malu razinu povjerenja u mogućnost povrata uložених sredstava i zarade. U takvim okolnostima nastupa kontrakcija financijskog tržišta što se u konačnici odražava i na tržište dobara budući da proizvođači teško dolaze do kredita koji im omogućavaju rast proizvodnje. U tim su uvjetima i učinci pojedinih mjera fiskalne politike vrlo ograničeni.

Drugo poglavlje govori o ulozi i važnosti *pravednosti* u donošenju ekonomskih odluka. Poseban se naglasak stavlja na ulogu pravednosti u motivaciji za donošenje odluka. Isto tako ukazuje se na očita ograničenja postojeće ekonomske literature koja izolirano promatra ekonomske varijable i odnose među njima ne pridajući pritom gotovo nikakvu pozornost učincima pravednosti na ekonomske procese. U ovom se poglavlju predočuje značenje pravednosti u donošenju ekonomskih odluka kroz primjere i pokuse u kojima se propituju i uspoređuju načini i rezultati donošenja pojedinih ekonomskih odluka na strani ponude i potražnje u različitim vremenskim, socijalnim i psihološkim okolnostima.

Treće se poglavlje bavi ulogom *korupcije* u ekonomiji. Kroz prikaz posljednja tri recesijska ciklusa u SAD-u¹ promatra se korupcijsko ponašanje i donosi jedinstven zaključak da niti jedna od ovih kriza nije prošla bez značajnih korupcijskih skandala i negativnih učinaka na ekonomsku aktivnost. Bitno istraživačko pitanje u ovome dijelu knjige je zašto je sklonost korupciji tako varijabilna u pojedinim vremenskim razdobljima. Jedan je dio odgovora povezan s neznatnim kažnjavanjem takvog oblika ponašanja u pojedinim razdobljima, dok se drugi dio objašnjava srozavanjem normi i kriterija općeprihvaćenog ponašanja u društvu.

U četvrtom poglavlju autori propituju pojavu, obilježja i važnost *novčane iluzije*. U okolnostima kontinuiranog rasta opće razine cijena počinju se

¹ Prvo je recesijsko razdoblje trajalo od srpnja 1990. do ožujka 1991. Ova je kriza izazvana padom povjerenja u bankarski sustav što se u nastavku odrazilo na pad cijena nekretnina, pad industrijske i građevinske aktivnosti, pad tržišta dionica i općenito pad povjerenja investitora u ekonomiju. Drugo je razdoblje krize trajalo od ožujka do studenoga 2001., a nastalo je kao posljedica korupcijskog skandala i bankrota Enrona što je dovelo do pada povjerenja investitora i pojave kratkotrajne krize. Treće je razdoblje započelo u prosincu 2007. kada je nastupila financijska kriza uslijed nagomilanih loših hipotekarnih kredita.

ekonomiji. Osnovni uzroci i obilježja ekonomskih depresija izvire upravo iz ljudske prirode. To je i razlog što se uzroci nastajanja ekonomskih depresija i njihova obilježja ponavljaju od depresije do depresije. Zapravo je jedina razlika što se pojavljuju u različitim povijesnim odnosno vremenskim razdobljima.

U sedmom poglavlju autori propituju utjecaj središnjih banaka na ekonomiju. Posebna se važnost pridaje ulozi središnjih banaka u vrijeme gospodarskih kriza. Središnja banka nema kontrolu nad cjelokupnim ekonomskim sustavom, već nad novčanom ponudom kojom može djelovati na visinu kamatne stope i potaknuti ekonomski rast u uvjetima recesije. No, učinci operacija na otvorenom tržištu za vrijeme recesije u slučaju niskih kamatnih stopa postaju vrlo skromni. Stoga autori puno veću ulogu središnjih banaka vide u spašavanju pojedinih banaka u uvjetima recesije. Doduše, ne toliko zbog njih samih i njihova ekonomskog opstanka, već zbog vraćanja povjerenja u cjelokupni bankarski sustav. Povratak povjerenja je nužan budući da uslijed panike, zbog propasti samo jedne banke, može doći do nagloga povlačenja depozita u ostalim bankama što ugrožava opstanak ukupnog financijskog sustava.

U dodatku sedmog poglavlja autori se bave globalnom financijskom krizom započetom potkraj 2007. godine u SAD-u. Standardne ekonomske mjere za vrijeme recesije svode se na smanjenje kamatnih stopa i fiskalnu ekspanziju u cilju povećanja potražnje i u konačnici proizvodnje. No, uz pad potražnje obilježje je ove posljednje globalne krize bio i rast cijena energenata. Stoga je uz standardni model rasta potražnje bilo neophodno imati i druge ciljeve poput konsolidacije financijskog sektora i poticanja kreditne ekspanzije. Tako je američka vlada poduzela tri vrste mjera: osiguranje različitih pogodnosti na pojedine vrste zajmova, izravne financijske potpore pojedinim bankama i izravno kreditiranje pojedinih subjekata od strane državnih poduzeća. Primjena svih triju instrumenata je rizična s obzirom na otvaranje mogućnosti korupciji i nepoštenju što može smanjiti povjerenje u ekonomski sustav zemlje. Međutim, uspješna provedba i preostalih instrumenata fiskalne i monetarne politike smanjuje rizike pada povjerenja u ekonomiju i odražava se pozitivno na ukupna gospodarska kretanja.

da pojedinac u bilo kojem trenutku života odluku o štednji novčane jedinice donosi na osnovi usporedbe korisnosti potrošnje te jedinice danas u odnosu na korisnost njezine uštede. Nasuprot standardnoj ekonomskoj teoriji i racionalnom ponašanju, autori ističu da na odluke o štednji utječe širok spektar čimbenika ljudskog ponašanja, od percepcije potrošnje, kulture življenja i životnih iskustava do priča koje se prožimaju kroz čovjekov život. Autori na koncu navode pozitivne primjere Singapura i Kine u čijim je kulturama duboko usađena svijest o štednji što je dijelom pridonijelo snažnoj investicijskoj i gospodarskoj aktivnosti u tim ekonomijama u najnovijoj povijesti.

U jedanaestom se poglavlju autori bave fenomenom varijabilnosti cijena i investicija na financijskim tržištima. Godinama su ekonomisti pokušavali objasniti promjene držeći se okvira ekonomske teorije, međutim bez uspjeha. Upravo zbog prisutnosti ljudske prirode, koja se najviše ogleda kroz povjerenje ili priče, kretanja na financijskim tržištima je teško predvidjeti. Ljudska priroda stvara vrlo različita ponašanja u različitim psihološkim, socijalnim, kulturnim i gospodarskim okolnostima. Sami trendovi na financijskim tržištima bitno utječu na oblikovanje povjerenja i donošenje ekonomskih odluka. Tako se u slučaju rasta cijena dionica ili nekretnina kod pojedinaca povećava sklonost potrošnji zato što se osjećaju bogatijima i sigurnijima. Autori u zaključku poglavlja naglašavaju nedostatnost mjera monetarne i fiskalne politike u recesiji. Ističu potrebu obnove regulacije na financijskim tržištima, a naročito u uvjetima recesije, tako da se detaljnije uzmu u obzir navedeni aspekti «životinjskih poriva» i njihovi učinci na ekonomske odluke.

Nakon propitivanja uloge ljudske prirode u oblikovanju kretanja na financijskim tržištima, autori u dvanaestom poglavlju proširuju analizu utjecaja ljudske prirode na varijabilnost cijena nekretnina. Analogijom prethodnog poglavlja objašnjavaju uzroke promjena kretanja cijena nekretnina aspektima «životinjskih poriva», i to: povjerenjem, pravednošću, korupcijom, novčanom iluzijom i pričama.

Posljednje, trinaesto poglavlje započinje pitanjem zašto su manjine posebno siromašne. Autori u ovom poglavlju nastoje u središte pozornosti staviti čovjeka i njegovu prirodu. To čine promatrajući odnos Amerikanaca i Afroamerikanaca. Kroz aspekte «životinjskih poriva» pokušavaju objasniti, ali i ukazati na još uvijek neravnopravan ekonomski i socijalni položaj Afroamerikanaca u američkom društvu.

Zaključno, knjiga je zanimljiv, aktualan i potreban prikaz značenja i uloge psihološkog koncepta u interpretaciji razvoja ekonomskog života jednog društva, ali i svijeta u cjelini. Njezin doprinos očituje se kroz otvaranje novih horizonata ekonomskoj znanosti, pri čemu se nameće jedinstven zaključak o nužnosti povezivanja ekonomskih odluka, aktivnosti i rezultata s ostalim društvenim znanostima, osobito psihologijom.

Literatura

Keynes, John Maynard, 1936, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, reprint, London: Macmillan, 2007.

Lazaer, Edward P. i Robert L. Moore, 1984, "Incentives, Productivity, and Labor Contracts", *Quarterly Journal of Economics*, 99(2), str. 275-296.

Phillips, William A., 1958, "The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom 1861-1957", *Economica*, 25(100), str. 283-299.

Samuelson, Paul A. i Robert M. Solow, 1960, "Analytical Aspects of Anti-inflation Policy", *American Economic Review*, 50(2), str. 177-194.

Shapiro, Carl i Joseph E. Stiglitz, 1984, "Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device", *American Economic Review*, 74(3), str. 433-444.

Goran Buturac
Ekonomski institut, Zagreb